

Akram Ahmadi Tavana

Books

Ibrahim Sultan Shahnameh

Translator

2019

شاہنامہ ابراہیم سلطان

فیروزہ عبداللہ یوا
چارلز ملویل

مترجم: اکرم احمدی توانا

۱۳۹۷

سرشناسه: عبدالله یوا، فیروزه: Abdullaeva, Firtuza Ibodullaevna
عنوان و نام پدیدآور: شاهنامه ابراهیم سلطان / فیروزه عبدالله یوا، چارلز ملویل؛ مترجم: اکرم احمدی توانا؛ ویراستار: اعظم حاج علی اکبر.
مشخصات نشر: تهران، فرهنگستان هنر جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ۱۵۲ ص: مصور (رنگی).
شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۲۶۸-۸.
وضعیت فهرست نویسی: فیبا.
یادداشت: عنوان اصلی: The persian book kings: Ibrahim Sultan`s Shahnama.
یادداشت: کتابنامه - نمایه.
موضوع: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹-۴۱۶ق. شاهنامه - نقاشی‌ها، مینیاتورها و غیره.
موضوع: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹-۴۱۶ق. شاهنامه - نسخه‌های خطی، نقاشی‌های ایرانی، مینیاتور ایرانی.
شناسه افزوده: ملویل، چارلز پیتر، ۱۹۵۱- م.
شناسه افزوده: احمدی توانا، اکرم، ۱۳۶۱-، مترجم.
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ ش ۲/ع ۴۴۹۵/PIR
رده‌بندی دیوبی: ۸۱/۲۱
شماره کتابشناسی ملی: ۵۴۸۰۲۵۶

شاهنامه ابراهیم سلطان

مؤسسه تألیف، ترجمه و نشر آثار هنری «متن»

فیروزه عبدالله یوا، چارلز ملویل

مترجم: اکرم احمدی توانا

ویراستار: اعظم حاج علی اکبر

صفحه‌آرا و ناظر فنی چاپ: میثم رادمهر

طرح جلد: غلامرضا مهتری

چاپ: اول ۱۳۹۷

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه

لیتوگرافی: فرآیندگویا

چاپ: شرکت چاپ و نشر شادرینگ

صحافی: معین

شابک: ۹۷۸-۹۶۴-۲۳۲-۲۶۸-۸

کلیه حقوق چاپ و نشر برای ناشر محفوظ است.

مؤسسه: تهران، انتهای خیابان فلسطین جنوبی، خیابان لقمان ادهم، بن بست بوذرجمهر، شماره ۲۴، مؤسسه تألیف،

ترجمه و نشر آثار هنری «متن». تلفن: ۴-۶۶۴۹۸۶۹۲. دورنگار: ۶۶۹۵۱۶۶۲ - صندوق پستی: ۱۳۷۷-۱۳۱۴۵

پست الکترونیک: Info@matnpublishers.ir

فروشگاه مرکزی: خیابان ولی عصر. نرسیده به چهارراه طالقانی. شماره ۱۵۵۰. ساختمان مرکزی فرهنگستان هنر. تلفن:

۶۶۴۹۰۹۹۰

فروشگاه اینترنتی: www.matnpublishers.ir

@artboks

تلگرام:

فهرست

۱۱	مقدمه مترجم .....
۹	مقدمه نویسندگان برای نسخه فارسی .....
۷	سپاسنامه .....
۱۳	درآمد .....
۱۷	نویسنده جهان او .....
۱۷	شرح حال فردوسی .....
۱۷	افسانه فردوسی .....
۱۸	فردوسی در چهارمقاله .....
۱۹	داستان یوسف وزلیخا .....
۲۰	جهان فردوسی .....
۲۳	شاهنامه .....
۲۳	یک شرح مختصر .....
۲۶	نقش زنان .....
۲۸	عروض .....
۲۹	اهمیت حامی .....
۲۹	ابراهیم سلطان .....
۳۰	سفارش شاهنامه مصور ابراهیم سلطان .....

۳۰	شکل تاریخ‌گذاری
۳۱	دیباچه
۳۷	شاهنامه‌های مصور از قرون چهاردهم و پانزدهم میلادی
۳۷	قدیمی‌ترین نسخه‌های باقی‌مانده
۴۲	نسخه‌های شیراز
۴۵	کتاب‌آرایی قرن پانزدهم میلادی
۴۶	زمینه‌های خلق شاهنامه ابراهیم سلطان
۴۹	نسخه خطی شاهنامه ابراهیم سلطان
۴۹	مشخصات نسخه
۵۰	صفحات افتتاح و مقدمه
۵۸	تذهیب‌ها
۵۹	چلیپا
۵۹	سرداستان‌ها
۵۹	جدولکشی‌ها
۵۹	متن
۶۵	تصویرسازی حماسی: نگاره‌های داستان‌های شاهنامه
۱۲۵	انتخاب موضوعات و روش مصورسازی
۱۲۶	تنوع در اندازه
۱۲۷	تأثیرات این نسخه
۱۲۷	تاریخ شاهنامه ابراهیم سلطان
۱۲۵	نگاره‌های نسخه و اهمیت آنها
۱۲۹	فهرست نگاره‌ها
۱۳۱	یادداشت‌ها
۱۳۷	منابع
۱۴۳	نمایه

سپاسنامه

پیش از هر چیز باید از کتابخانه بادلیان و سمیوئل فنوس برای قرار دادن شاهنامه ابراهیم سلطان در مجموعه گنجینه بادلیان و از لسلی فوربیس نیز به دلیل علاقه پیگیرش در آماده‌سازی کتاب که مستلزم مراجعات مکرر به نسخه قرار گرفته در قسمت‌های مختلف کتابخانه بود قدردانی کنیم. همچنین از کارکنان سالن مطالعه مشرق زمین برای کمک‌های بی‌دریغ و از دپورا سوزمن، ویراستار متن، برای دقت و پیشنهادات ارزشمند در جهت ارتقاء آن تشکر می‌کنیم.

چندین متخصص خصوصاً رابرت اسکلتون و شیلاکن بای با لطف فراوان متن را خوانده و درباره همه یا بخشی از آن اظهار نظر کرده‌اند. علاوه بر این از الین رایت بابت اجازه ارجاع به ویراست دوم تز دکترای^۱ خود بسیار سپاس‌گزاریم و امیدواریم این متن نیز به زودی منتشر شود. آماده‌سازی این کتاب توفیقی شد برای دیدن دیگر نسخه‌های خطی فارسی و دیدار و گفت‌وگو درباره شاهنامه با دیگر دوستان و همکاران که خود لذتی مضاعف بود. نیازی به گفتن نیست که مسئولیت هر گونه اشتباه یا تقصیر احتمالی به عهده ماست. ضمناً باید از محمود اورول کلیک و دیوید دوراند کیدی برای کمک‌هایشان در به دست آوردن تصاویر از موزه هنرهای اسلامی و ترکی استانبول و کتابخانه کاخ موزه گلستان تهران تشکر کنیم.

حامی تصاویر این کتاب پروژه شاهنامه AHRC در کمبریج است. امیدواریم این کتاب اولین مورد از همکاری‌های متعدد و ثمربخش آکسفورد و کمبریج باشد.

لیام لدرا - کورنول

---

1. The Look of the Book

مقدمه نویسندگان برای نسخه فارسی

است. در هفت سال گذشته نقاشی‌های نسخه خطی شاهنامه ابراهیم سلطان چندین بار در سراسر جهان به نمایش در آمده است: اولین سفر که چندان دور نبود از آکسفورد به کمبریج و برای نمایشگاه «هزاره» در موزه فیتزویلیام^۱ بود. این آثار دومین بار برای نمایشگاه «عشق و صمیمیت» به ملبورن استرالیا رفتند. و بعد هم به خانه در آکسفورد بازگشتند.^۲ نقاشی‌های این شاهنامه به بحث گذاشته شدند و در کاتالوگ‌های ویژه این نمایشگاه‌ها به چاپ رسیدند.

پس از انتشار این کتاب کارهای علمی مهمی بر روی آن انجام شد. اولین مورد بررسی روی کتاب آرایه قرن چهاردهم و پانزدهم از الین رایت است که بسیار منتظر آن بودیم و از نگاره‌های شاهنامه ابراهیم سلطان بسیار استفاده می‌کند.^۳ دومین اثر مطالعه باربارا برند بر روی شاهنامه برادر کوچک‌تر ابراهیم سلطان، محمدجوکی، بود که مقایسه‌ای میان این دو سفارش شاهانه نیز انجام می‌دهد. جالب است که پس از انتشار نسخه انگلیسی معمای ابیات ابتدای

مایه مباحث است که کتاب ما که به یکی از مهم‌ترین نسخه‌های خطی شاهنامه اختصاص دارد به فارسی برگردانده شده است. نه تنها کتابی نزد مخاطبان اصلی خود باز می‌گردد که این متنی است که بلافاصله پس از انتشار به اتفاقی کم‌نظیر در نسخه‌شناسی بدل شد.

دلایل زیادی برای این اتفاق وجود دارد. علاقه بسیار متخصصان غربی و طیف گسترده مخاطبان فرهنگ ایران، خصوصاً کتاب‌آرایی قدیم و ادبیات فارسی به ویژه میان ایرانیان مقیم اروپا و آمریکا، در این میان تعیین‌کننده‌اند. در چند سال گذشته در حاشیه هزاره سرایش شاهنامه (سال ۲۰۱۰) رویدادهای متعددی در دنیا وجود داشته که در پی آن شاهنامه به نشانه‌ای برای فرهنگ فارسی و مادر همه کتاب‌ها تبدیل شد.

کتاب ما در سال ۲۰۰۸ به عنوان سومین جلد از مجموعه «گنجینه کتابخانه بادلیان» منتشر شد. گردآوری این مجموعه که تا امروز تنها نمونه برای نسخه‌های غیرغربی بوده از سال ۲۰۰۵ آغاز شده

بخش دوم این نسخه نیز حل شد. اییاتی که میان دو بخش متن اصلی، پیش از پادشاهی لهراسب، آمده‌اند، در قالب مثنوی و سروده شرف‌الدین علی یزدی، مورخ مشهور تیموری (وفات ۱۴۵۴م/۸۵۸ق) هستند که به سفارش ابراهیم سلطان تاریخی از زمان پدر بزرگش تیمور نوشت و نام آن را ظفرنامه گذاشت. این قصیده نسبتاً طولانی (۱۵۷ بیت) از پشت برگه ۲۳۷ تا پشت برگه ۲۳۹ در ستایش فردوسی، شعرا و ابراهیم سلطان که سفارش‌دهنده نسخه بود سروده شده است.^۴ سرلوحه دو صفحه‌ای مذهب بسیار زیبا (از پشت برگه ۲۳۷ تا پشت برگه ۲۳۸) دارای چهار قاب تزئینی با این مضمون است:

باد لوح خاطرت مجموعه اسرار غیب

تا زرافشان می‌کند بر سطح نیلی آفتاب

طرح نو می‌افکند بر صفحه مینا سحاب

نقش کرده بر کنارش عبدالمکتاب

حکاکی شده با نیایش «آرامش خاطر اسکندر

سلطان طلاکوب در سطح خورشید» طراحی سرزنده‌ای بر صفحه زیبای ابرها می‌دهد که همه در حاشیه توسط خادمان مادر تمام کتاب‌ها نقش بسته‌اند.

در پایان باید از کسانی که بدون آنها این نسخه هرگز شکل نمی‌گرفت صمیمانه قدردانی کنیم:

۱. مترجم این کتاب اکرم احمدی توانا، هنرمند و پژوهشگری که بسیار به ترویج شاهنامه در دنیای معاصر علاقه‌مند است. در واقع این پروژه با پیش‌قدمی و اشتیاق خستگی‌ناپذیر او که داوطلبانه این کتاب را ترجمه کرد به سرانجام رسید.

۲. فرهنگستان هنر ایران و خصوصاً جناب آقای علی‌رضا اسماعیلی، سرپرست فرهنگستان هنر، که از این طرح و انتشار نسخه کامل آن با دل و جان استقبال کرد.

۳. آلاسدار واتسن بهاری^۵ مدیر بخش ایران‌شناسی کتابخانه بادلیان و بنیاد بهاری به دلیل دیجیتال کردن تمام نسخه به‌ویژه برای چاپ نسخه فارسی.

مقدمه مترجم

انجام می‌شود. خوشبختانه این کتاب به واسطه متن کامل و مشروحش فراتر از آلبومی برای نمایش نسخه است. علاوه بر این به دلیل ارجاعات کامل و مکرر از منابع شاهنامه‌پژوهی در زبان انگلیسی، فهرست کاملی از این مطالعات را فراهم آورده است. چاپ نسخه فارسی این کتاب با کیفیتی چنین در خور جز به یاری نویسندگان امکان‌پذیر نبود. به لطف و همت خانم عبدالله یوا و مساعدت کتابخانه بادلیان خصوصاً آلاسدار واتسن عکاسی مجدد نسخه نیز برای چاپ فارسی آن در فرهنگستان هنر انجام شد.

شایان ذکر است که آنچه در میان [ ] آمده افزوده‌های مترجم است. برای همه تاریخ‌های میلادی معادل قمری توسط مترجم افزوده شده که امیدوارم از دقت کافی برخوردار باشند. برای کسب اطلاع خوانندگان عزیز و امکان دسترسی به منابع مورد استفاده نویسندگان، ارجاعات با عنوان یادداشت‌ها و فهرست منابع در انتهای کتاب آمده است. در پایان نیز فهرستی از نام تمامی نگاره‌های موجود در این نسخه درج شده است. در پایان رسم ادب این است که از استاد رویین

اولین بار نگاره اسکندر و درخت سخنگو از شاهنامه ابراهیم سلطان را روی جلد کتاب ریشه‌یابی درخت کهن نوشته گرانقدر استاد بهرام بیضایی دیدم. زیبایی و تأثیرگذاری این نقاشی برای جست‌وجوی کل نسخه و دل بستن به آن کافی بود. در این مسیر خوشبختانه به کتاب ارزشمندی برخوردیم که نسخه فارسی آن اکنون در دست خوانندگان است. اصل نسخه خطی شاهنامه ابراهیم سلطان هم اکنون در مجموعه کتابخانه بادلیان دانشگاه آکسفورد نگهداری می‌شود. به همت مرکز شاهنامه‌پژوهی دانشگاه کمبریج (افسوس که نظیر آن در ایران نیست) و کتابخانه بادلیان دانشگاه آکسفورد این نسخه مصور در مجلد ویژه‌ای گردآوری و معرفی شده است.

این متن ترجمه‌ای از کتاب: *The Persian Book of Kings: Ibrahim Sultan's Shahnama* است. نویسندگان این کتاب خانم دکتر فیروزه عبدالله یوا و پروفسور چارلز ملویل، دو ایران‌شناس برجسته دانشگاه کمبریج، هستند که مطالعات گسترده‌ای پیرامون شاهنامه و شاهنامه‌های مصور در این دانشگاه با حمایت آنان

پاکباز و دکتر حمیدرضا قلیچ‌خانی که در برگردان اصطلاحات راهنمای من بودند سپاس‌گزاری کنم. همین‌طور دوستانم فاران معتمدی و مریم عطایی در تهیه متنی صحیح و ویراسته من را یاری کردند. باقی هر چه هست به عهده نگارنده که حتماً با نظرات خوانندگان آگاه تصحیح و تکمیل خواهد شد.

اکرم احمدی توانا